

Práce je založena na výsledcích dlouhodobého archeologického výzkumu, který v Czersku, jižně od Varšavy, probíhal a probíhá již od počátku našeho století. Chronologický rámec je vymezen druhou čtvrtinou 13. stol., kdy došlo k vydělení jižního Mazovska jako zvláštního údelu knížete Konráda I, a koncem stol. 14., kdy czerský hrad definitivně ztratil své postavení ve prospěch Varšavy.

Je rozdělena na dvě základní části. V první je úvodem podán nástin vytváření se středisek vlády v jižním Mazovsku (centrální hrady a druhořadá sídla) společně s politickými dějinami, poté následuje pojednání o vlastním hradu. Ten vznikl na místě staršího hradiska založeného v polovině 11. stol. (osídlení již od 7. stol.). Hrad 13. stol. využil původního valového opevnění, které zpevnil dřevěnou roštovou konstrukcí proti jeho rozesutí (analogie v Poznani, Biskupinu, Łęczyci) a uzavřel tak prostor cca 57 x 50 m. Pozůstatky poměrně husté dřevěné zástavby (srubové konstrukce kryté slámou) byly zjištěny v celém areálu, pouze románský kostel byl zděný. Po zničení (nájedzy litevské a ruské) proběhla v poslední čtvrtině 13. věku nová výstavba, respektující víceméně předchozí dispozici (zejména z vnitřní strany valu), některé stavby měly již větší rozměry. Částečně byl hrad zničen i požárem na počátku druhé čtvrtiny 14. stol., po němž nastává radikálnější přestavba a mění se i vnitřní organizace, patrně v souvislosti s přechodem podhradí na lokované město. Vzniká mohutný val skříňové konstrukce i nová honosnější budova hrázděné konstrukce částečně vsazená do valu (8,2 x 6,8m), představující věž o několika podlažích (neměla údajně funkci obrannou, nýbrž pouze obytnou a residenční). Od ní vedla přímá cesta ke gotickému kostelu, respektujícímu starší založení. Obecně ustupuje srubová technika technice kúlové (sloupové) a uplatňují se i jiné způsoby výstavby. V dalším průběhu 14. stol. se zde začíná používat cihla (křížácké vlivy), v druhé polovině vzniká zděná válcová věžice předsunutá před val; po jeho likvidaci je postavena kamenná a cihlová zeď šíře 1,5 m (vnitřek vysypán rumem), ohraničující útvar 67 x 55 m. Objevuje se i nový velký gotický dům, postavený stejnou technikou jako obvodová zeď; hrázděná věž zaniká na konci první čtvrtiny 15. stol. Dnešní ruiny jsou pozůstatky pozdně středověké fáze budované z cihel a kamene.

V dalším textu se autorka zmiňuje o ozbrojené družině a její výstroji a výzbroji, o řemeslech zjištěných na hradě (kovářství, koželužství a ševcovství, zlatnictví, kamenictví, zpracování parohoviny) a vše dokládá přehlednými tabulkami. Nechybí ani úsek zaměřený na rostlinné zbytky a pozůstatky savců, ptáků a ryb. Následuje stručnější rozbor keramiky, nožů, šperků, předmětů určených na hraní i předmětů luxusních, patřících elitní vrstvě. V závěru prvního oddílu je probráno sídelní a hospodářské zázemí hradu, jeho funkční přeměna podmíněná vznikem města i příčiny vedoucí k úpadku.

Druhá část publikace je materiálová. Je zde předložena v podstatě nálezová situace, tj. soupis a popis všech zjištěných skutečností, zejména vrstev v chronologickém sledu i s jejich náplní. Nejdůležitější a charakteristické, ale i méně často se vyskytující předměty jsou vyobrazeny (např. kovadlinka na hřebíkové hlavičky, různé části kování sedla, křesadla, forma na odlévání prstenů etc.). Uvedeny jsou rovněž nálezy z mladších časových horizontů 15.—17. stol.

Celkově lze říci, že se jedná o práci zdařilou, přínosnou i pro naše prostředí, škoda jen, že chybí soupis literatury, rejstřík a cizojazyčné resumé.

Pavel Kouřil

Mediaevalia archaeologica. Acta archaeologica Lodziensia Nr. 31. Red. A. Nadolski. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź, Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1986. 154 s., množství obr. v textu a 2 příl., francouzské resumé.

Pod redakcí předního polského historika vojenství A. Nadolského vyšel další svazek Mediaevalia Archaeologica. Proto neudivuje, že dvě studie jsou věnovány právě této oblasti. Rozsáhlá je zejména práce A. Nowakowského „Arsenały zamków krzyżackich w Prusach w latach 1364—1431“. Vychází přitom z pramenů (inventářů hradních zbrojnic) a prací německých i polských autorů a vyjímá palné zbraně zpracované V. Schmidtchenem. Zbroj a zbraně byly určeny pro řádové a laické bratry, panoše, střelce a žoldnéře, takže vysoké počty nejsou tak překva-

pující. Rozbor je proveden podle druhů (přilby, brnění, štíty, kuše a šípy a jiné), původu, jakosti a způsobu skladování a je doplněn tabulkami specifikujícími druhy a počty výzbroje v jednotlivých arzenálech.

Studie „Puginaly średniowieczne z ziem polskich“ od M. Lewandowského se zabývá typologií krátkých bodných zbraní, ať jsou to jednosečné bojové nože, nebo dvojsečné dýky (stilety). Dokládá je příklady z nálezů v Polsku, jejichž tabelární přehled a obrazová příloha jsou v závěru studie.

Zajímavého tématu se dotýká práce M. Žemigalové „Piec „herbowy“ z XVI w. na zamku w Bolesławcu nad Prosną“. Rozebírá ikonografický program a architekturu „královských“ kachlových kamen z doby okolo r. 1500 z Boleslavce, jejichž pozůstatky byly získány archeologickým výzkumem. Soubor kachlí s převážně heraldickými motivy interpretuje autorka jako plastickou realizaci Klenotů Jana Długoše. Název článku M. Głoseka — „Inwentarz kulturowy czternastowiecznych zagród w Dracy w Burgundii i w Zgierz w Polsce środkowej — próba porównania“ dostatečně vystihuje jeho obsah. Autor porovnává nejen nálezy hmotné kultury z obou značně vzdálených lokalit, ale stručně se zmiňuje i o stavební povaze obydlí. Dokládá nevelké rozdíly v úrovni vybavení dvou vesnic vrcholného středověku a zdůrazňuje pouze větší „monetarizaci“ směny v burgundském sídlišti. Na bázi výzkumů v Dracy a okolí je založena i práce T. Poklewského — „O archeologicznej identyfikacji średniowiecznych miar powierzchni użytków rolnych“. Dotýká se jak stavebních parcel (6 × 9 a 9 × 9 m), tak polních tratí ve skalnatém členitém terénu, kde na jednu usedlost připadá jen 1—1,5 ha orné půdy.

Miroslav Plaček

Wojciech Iwańczak, **Tropem rycerskiej przygody**. Wzorzec rycerski w piśmiennictwie czeskim XIV wieku. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1985. 350 s., řada vyobrazení v textu.

Publikace je zajímavá nejen námětem, ale i prostředím, ze kterého čerpá. Podává obraz rytířství a rytířstva v českém státě 14. století, a to na základě bohatých písemných pramenů narační, listinné, právní i literární povahy. Ikonograficky těží ze soudobého umění, ale také z materiálů sfragistických, heraldických a numismatických. První kapitola pojednává o utváření rytířstva v souvislosti s formováním šlechty a rozvojem lenního systému. Vychází přitom z prací F. Grause, V. Vaněčka a D. Třeštika, pro pozdější období z F. Kavky. Jisté pochybnosti lze vyslovit k názoru, že nárůst moci Landštejnů vyplynul ze vstupu do lenního vztahu ke králi, a chybou je ztotožnění Kamýka s Karlštejnem. Termín rytíř se objevuje počátkem 14. století a vztahuje se ke starší vrstvě zv. milites pojaté ve smyslu kultury západního typu na jízdního bojovníka, případně navíc pasovaného.

Vzorem splňujícím ideové požadavky na rytíře měl být panovník. Tuto roli plně splňoval Jan Lucemburský a v mládí i Karel. Neracionálnost honby za dobrodružstvími vyvedla věcného Karla na pozici politického realismu a autor uvádí příklady jím užitých listů, které se s proklamovanými rytířskými ctnostmi příliš neshodovaly, ale vedly k cíli. Dále připomíná odraz vládce-rytíře na jezdeckých pečetích Přemyslovců a Lucemburků a jeden z nejčestnějších rytířských činů, účast na křížových výpravách.

Třetí kapitola hovoří o úloze rytíře v oblasti vojenství, a to v období jeho neomezené vlády na bojišti i v době nástupu pěchoty, o výzbroji, výstroji, způsobu boje ap. Ve výraze statečný (udatný) vidí autor nejen vlastnost v boji, ale i synonymum příslušnosti k nižší šlechtě. Úspěchy v dobrodružstvích a dodržováním předepsaných ctností se pak mohli srovnat s příslušníky panstva. Hlavní náplní činnosti rytíře byl boj, často i kořistného charakteru. Následující hlava probírá rytířskou dvorskou službu, ať u zeměpána, nebo u magnátů. Hovoří o rytířské kultuře, turnajích, lovu, kroji, tanci i lásce (navenek ctnostné a utajeně tělesné) a poukazuje na souvislost této kultury s komorním dvorským uměním a českým krásným slohem.

V páté kapitole se hovoří o vazbě rytířství a křesťanství. „Rytíři Kristovi“ se organizovali ve známých bojových řádech. Dále jsou probráni patroni rytířů a rytířsko-náboženská symbolika. Poslední kapitola sleduje přeměnu rytířského vzoru v literatuře a odraz ve společnosti (pronikání zásad rytířství mezi měšťanstvo a dokonce i bohatší sedláky), jenž souvisí s obecným obdivem k věhlasným rytířům do-

by i literárním hrdinům. Po závěru hodnotícím historický význam rytířství následuje bohatý soupis pramenů a literatury a dva přehledné rejstříky.

Miroslav Plaček

Dimităr Angelov—Stefan Kašev—Boris Čolpanov, **Bálgarska vojenna istorija ot antičnostta do vtorata četvŕt na X. v.** Sofija, Izdatelstvo na Bálgarskata akademija na naukite 1983. 340 s., 74 pláneků a mapek, řada vyobr. v textu, ruské a francouzské resumé.

Velmi hodnotné dílo, počínající výklad vojenstvím Thráků v bojích s Řeky, Peršany, Makedonci a Římany a Prabulharů ve střetnutích s válečnou mocí Byzance. Třetí hlava popisuje vojenskou historii Bulharů, splývajících od poslední čtvrtiny 7. století se slovanským prostředím, i samotných Slovanů ve 2. polovině 6. a 1. polovině 7. století, zejména nájezdy na Byzanc, kde byla dobyta řada pevností (obléhána i Konstantinopol a pětkrát Soluň). Zmiňována je i obrana při odvetných byzantských akcích. Morfologie slovanských zbraní tohoto období je převzata od L. Niederleho. Další část je věnována bulharskému vojenství raného feudalismu, souvisejícímu s vytvořením prvního bulharského carství s centrem v Plisce. Popisují se zbraně včetně obléhacích strojů, velení, organizace, struktura a řazení vojsk a konečně i pevnostní stavitelství (Šumen, Preslav atd.).

Rozebírána je také organizace a bojová sestava vojsk hlavního protivníka — Byzance a průběh jednotlivých válek s ní. Pozoruhodné jsou operace, při nichž bylo s bulharskou pomocí zlikvidováno obležení Byzance Araby roku 718. Roku 813 byli naopak obléhatelem Bulhaři pod chánem Krumem, kteří obsadili většinu Rumélie včetně Adrianopolu, v letech 827—829 se utkali s franskými vojsky v prostoru Srému a Dolní Panonie a další obléhání Konstantinopole následovala v letech 896 a 922. Mapky jednotlivých tažení jsou přehledné, názvy míst ve starších i novějších variantách, plánky bojišť jsou často vybaveny vrstevnicemi a značky barevně odlišeny. Bohatý poznámkový aparát těží z hojných byzantských pramenů a rozsáhlý je i soupis literatury. Autoři nezapomněli ani na terminologický slovníček a orientaci ulehčuje jmenný rejstřík. Nabízí se srovnání s nedávno vyšlými Vojenskými dějinami Československa, I. díl (do roku 1526), Praha 1985, které, přes populárnější zaměření práce, nevyznívá pro nás nejlépe.

Miroslav Plaček

Leszek Kajzer—Jerzy Augustyniak, **Wstęp do studiów nad świeckim budownictwem obronnym sieradzkiego w XIII—XVII/XVIII wieku**, Łódź 1986, 348 s., 103 tab., anglické resumé.

Práce, jejíž chronologický rámeček vyplývá z titulu publikace, představuje v podstatě soupis — korpus středověkých opevnění s funkcí obranno-obytnou na části teritoria středního Polska (někdy se také užívá označení východní Velkopolsko). Vedle již zpracovaných zemí łeczycké a wieluňské se tedy jedná o třetí oblast uvedeného území, konkrétně o vojvodství sieradzské v hranicích, ustálených po polovině 13. stol.

Jak již bylo naznačeno, hlavní důraz je položen na část katalogovou, poměrně nevelká pasáž textová má spíše charakter informativní. Po stručném úvodu, dotýkajícího se geografických poměrů, struktury majetkové držby (král, duchovenstvo, nejvíce šlechta) a stavu bádání o sledované problematice je pozornost věnována vlastním fortifikacím. Jako první jsou probrány hrady, vzniklé víceméně až ve 14. stol., a městské hradby. Za zmínku stojí hrad v hlavním centru — Sieradzu s osmibokou věží; tyto oktagonální věžovité dispozice jsou svázány s dobou Kazimíra Velkého, ale jsou typické i pro konec 14. a přelom 14. a 15. stol. Nedostatečná prozkoumanost zde uvedených 7—8 hradů však nedává možnost hlubších analýz a obecnějších závěrů. Pokud jde o městské hradby, vyskytly se pouze ve dvou případech (Sieradz, Piotrków).

Druhý oddíl je zaměřen na zděné dvory (dwory murowane), z nichž je probráno 29 zástupců. Typické jsou pro ně vodní příkopy, často dosti široké, přes které se mostem vcházelo do budovy. Jen několik málo dvorů nemělo vodní překážku. Obecně se dá konstatovat, že nejvíce jich vzniklo v druhé polovině 16. a na přelomu 16. a 17. stol., a schematicky je rozdělit na dvory věžové, tzv. kamenice (kamienice), zámečky (kasztele) a novodobé stavby, přičemž zcela převládající a nej-